

JAK VYSTAVĚT OSNOVU TEXTU

Kateřina Lojdrová

ÚVODEM

V této kapitole nabízíme několik praktických doporučení, které mohou být nápomocné při výstavbě odborného textu od úvodu až po závěr. Kapitola ukazuje, jak lze přistupovat ke strukturování odborného textu, neboli jak budovat osnovu textu. Cílem je nabídnout studentům možnosti, jak vystavět osnovu textu, diskutovat z čeho lze vycházet, co vzít v úvahu a přiblížit některé konkrétní techniky napomáhající strukturaci odborných textů. Rovněž zde ilustrujeme časté nesnáze, se kterými se studenti v počátcích psaní ročníkových a bakalářských prací setkávají. Je třeba si přitom uvědomit, že pro psaní odborných textů neexistuje určitý algoritmus. Možností, jak napsat dobrý text, je vícero.

NEŽ ZAČNETE PSÁT ANEB TÉMA A CÍLE PRÁCE

Psaní odborných textů je především tvůrčí proces. A to, že se jedná skutečně o proces, je třeba podtrhnout. Ani zkušení akademici většinou nepíší text „na jeden zátaħ“, nýbrž jej postupně přetvářejí a upravují. Na začátku mnohdy nemáme jasnou představu o konečné podobě textu, měli bychom však přinejmenším vědět, o čem chceme psát a co chceme sdělit. Jinými slovy vstupenkou do psaní odborného textu je téma a cíl práce.

(1) Formulace tématu odborného textu

Téma odborného textu může být zadáno nebo si jej můžeme zvolit sami. Pokud hledáme a formulujeme téma, můžeme k tomu využít například těchto zdrojů:

- odborné studie a výzkumy;
- kvalifikační práce;
- aktuální dění v odborné oblasti;
- potřeby praxe;
- diskuse s kolegy a s autoritami v oboru.

I v případě, kdy je téma zadáno, často dochází k zúžení tématu autorem, a vzniká tak téma zcela originální. Aby si autor vybral vhodné téma ročníkové nebo bakalářské práce, může si položit tyto kontrolní otázky:

(A) Spadá zvolené téma do široce vymezeného pole pedagogických disciplín?

Na jevy sociální reality můžeme nahlédnout optikou různých vědních disciplín. Obzvláště pokud se zabýváme jevy pro danou disciplínu neobvyklými, je třeba tyto jevy v pedagogických disciplínách ukotvit.

Příklad č. 1: Ukotvení tématu v disciplíně

Prostituce ⇒ Prostituční kariéra jako sociálně pedagogický problém

Komentář: Autorku zajímal jev prostituce. Pokusila se najít průsečík zkoumaného jevu s disciplínou, kterou studovala. Představila sociální pedagogiku jako disciplínu, která se zabývá komplikovanou životní trajektorií člověka. Jako faktory ovlivňující prostituční kariéru pak popsala přirozená prostředí výchovy jako rodinné, vrstevnické či lokální prostředí.

(B) Je téma dostatečně zúžené (tzn. víte, čím konkrétně se budete zabývat)?

Ač to tak na začátku nevypadá, ročníkové a bakalářské práce jsou práce poměrně malého rozsahu. Pokud bychom zvolili široké téma, pravděpodobně bychom o něm nepojednali do hloubky nebo v dostatečné komplexnosti. Volíme tedy téma zúžené.

Příklad č. 2: Zúžení tématu

Sociálně patologické jevy v současné škole ⇒ Konzumace alkoholu u žáků na 2. stupni základní školy

Komentář: Ve zvoleném příkladu byl vybrán jeden jev z kategorie SPJ a byla zúžena cílová skupina, u které je tento jev popisován.

(C) Je k tématu dostupný dostatek odborné literatury a dalších zdrojů (legislativa, metodiky, statistiky atd.)? Je možné téma zkoumat jinak než empiricky?

Ročníková práce neobsahuje výzkum, proto je třeba vybrat téma vhodné pro teoretickou studii. Například téma *hodnocení preventivního programu z pohledu žáků* je tématem pro empirický výzkum, neboť k jeho zpracování je třeba sebrat data v terénu. Pro ročníkovou práci se tedy téma nehodí. Naopak vhodně zvolené téma může ilustrovat ročníková práce autorky, která se rozhodla psát o *typech prevence šikany na základní*

škole. S oporou o dostupnou literaturu, metodické materiály a legislativu autorka srovnala různé typy preventivních programů z hlediska obsahu, organizační formy a aktérů zapojených do preventivních programů.

(D) **Bude mě téma bavit?**

Obvykle lze z textu poznat, zda na něm autor pracoval se zájmem. Protože psaním textu strávíme hodně času, je vhodné si vybrat téma, k jehož zpracování jsme motivováni.

(2) **Formulace cíle práce**

Formulace cíle textu je zcela zásadní jak pro autora, tak i pro čtenáře. Autorovi je cíl vodítkem ve spleti teoretického (a v případě výzkumné práce i empirického materiálu). Je to pomyslný kompas, který ho vede při psaní textu i při vyhledávání zdrojů. Čtenář skrze cíl může posoudit, zda je pro něj studie přínosná, případně zda je vůbec hodnotná.

Jak si vymezit cíle práce?

Cíle se liší podle typu studie. Jinak bude formulován cíl pro teoretickou a jinak pro empirickou studii. Také v jednotlivých typech empirických studií se cíle odlišují. Například zatímco cíl kvantitativního výzkumu bude směřovat k porovnání, intenzitě či frekvenci jevů, kvalitativní výzkum bude zacílen na podoby jevu či jeho vnímání aktéry sociální reality.

Cíl práce můžeme vymezit na několika rovinách:

- Základní je **poznávací** (neboli kognitivní) cíl. Tento cíl popisuje, jak text obohatí odborné poznání. K formulaci poznávacího cíle mohou pomoci otázky: *Co chci zjistit? K čemu chci dospět?*
- **Symbolický** cíl je širší než cíl poznávací. Vztahuje text k určité problematice. Autor si může položit otázky: *K čemu chci přispět? Jaký teoretický rámec chci obohatit?*
- **Aplikační** cíl poukazuje na možné využití výsledků práce v praxi. K jeho formulaci si můžeme položit otázky: *Kdo to využije? K čemu to bude dobré?*
- Můžeme také formulovat **personální** (osobní) cíl práce. Tento cíl popisuje, jak práce obohatí samotného autora.

V odborném textu nemusí být samozřejmě uvedeny všechny tyto cíle, nemusí být ani takto pojmenovány. Jeden z těchto cílů je však klíčový a měl by zaznít již v úvodu práce – tím je **poznávací cíl**.

Cvičení č. 1: Reformulace cíle práce

Přečtete si nevhodně formulovaný cíl ročníkové práce a přeformulujte jej do poznávacího, symbolického a aplikačního cíle práce:

Tato práce má nastínit výchozí filosofii waldorfské pedagogiky, pohled na dítě předškolního věku a jeho potřeby, roli a práci učitelek těchto mateřských škol. Taktéž má popsat základy práce učitelek běžných českých mateřských škol v dnešní době a možnosti využití prvků waldorfské pedagogiky při jejich práci.

Možné řešení naleznete na konci kapitoly v tabulce č. 7.

Nyní formulujte poznávací, symbolický a aplikační cíl vaší ročníkové (bakalářské) práce.

Časté chyby ve formulaci cíle práce:

- Vysoká laťka:** „Cílem práce je objasnění agresivity žáků vůči učitelům.“
 Autorka si klade laťku příliš vysoko. Objasnit agresivitu znamená například komplexně zkoumat její biologické, psychologické a sociální příčiny, vzájemné vztahy těchto dimenzí atd. Cíl je třeba reformulovat do podoby, ve které může být naplněn. Například by bylo možné identifikovat podoby agresivity žáků 2. stupně ZŠ vůči učitelům a tyto podoby nějakým způsobem utřídit.
- Široký cíl:** „Cílem mé práce je přiblížit problémy spojené s dyslexií u žáků základní školy.“
 Není jasné, o jaké problémy se jedná. Má autorka na mysli problémy vzdělávací, výchovné, v sociálních vztazích či jiné?
- Dvouhlavňový cíl:** „Cílem práce je analyzovat sociální dopady konzumace alkoholu u adolescentů. Budu analyzovat motivy konzumace alkoholu.“
 V cíli jsou pojmenovány dva různé cíle: motivy a dopady konzumace alkoholu. Pokud se jedná o dva dílčí cíle, je třeba tuto skutečnost jasně uvést. Jinak je formulace pro čtenáře matoucí.
- Záměna role autora:** „Chtěla bych se seznámit se vzděláváním seniorů a informovat o něm veřejnost.“
 Autorka zde nevystupuje v roli odborníka. Odborný text přitom píšeme z pozice odborníka a jeho publikem je odborná veřejnost.
- Potvrzení předpokladu:** „Cílem práce je dokázat, že pěstounská péče je pro dítě lepší než ústavní výchova.“
 Jaký bude výsledek této práce? Cíl je již naplněn, aniž by autorka prozkoumala silné a slabé stránky obou výchovných prostředí.

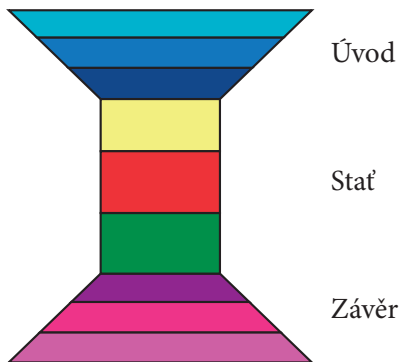
- **Utopický cíl:** „Mým hlavním cílem je přispět svou prací ke vzájemné snášenlivosti mezi Romy a majoritní společností.“
Cíl se blíží symbolickému cíli, avšak jako hlavní cíl je formulován nevhodně. V tomto případě může autorka prostřednictvím textu svůj hlavní cíl naplnit jen stěží.

Cíl(e) práce je třeba formulovat v souladu s tématem, jasně a realizovatelně. Je třeba držet jednotnou formulaci cíle jak v úvodu, v těle textu, tak i v závěru.

LOGIKA STRUKTURY TEXTU

Jedním z kritérií hodnocení odborných textů je přehlednost a logické členění textu s vhodnou volbou kapitol (Standard pro písemné práce..., 2010). Jednoduše řečeno, text musí mít logickou linku. Každá kapitola je v textu zařazena s ohledem na naplnění cíle a téma práce. Mezi kapitolami existuje návaznost. Strukturu odborného textu si můžeme představit dle schématu na obrázku č. 1.

Obrázek č. 1: Struktura odborného textu

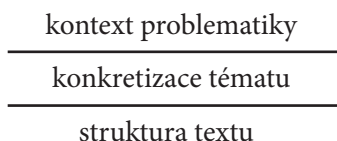

Obrázek č. 1 graficky znázorňuje model odborného textu od úvodu, ve kterém dochází k postupnému tematickému zužování, přes stať tvořenou modelově ze tří srovnatelných tematických celků, po závěr, kde se téma naopak rozšiřuje. V této kapitole podrobněji probereme výstavbu odborného textu od úvodu, přes stať až po závěr.

(1) Úvod

Úvod odborného textu si můžeme představit jako trychtýř, který se ústí do stati textu. Postupuje od obecného ke konkrétnímu (viz obrázek č. 2). V úvodu má autor prostor na to, aby téma pojmenoval, etabloval je jako významné, aby poukázal na jeho širší souvislosti a nastínil způsob jeho uchopení v textu. Téma lze uchopit různým způsobem (teoreticky, empiricky, v rámci některého z metodologických směrů či v perspektivě některé ze škol). V úvodu by mělo být patrné, k jakému směru se autor hlásí, na jaké směry navazuje (Šanderová, 2005).

V úvodu dále zaznívá cíl(e) práce, případně otázka, kterou si autor klade. Úvod je také prostorem, ve kterém autor představí strukturu textu. Nastíní tak logickou linku textu a ukáže, jak na sebe jednotlivé kapitoly navazují.

Obrázek č. 2: Struktura úvodu

V této kapitole nastíníme možnou strukturu úvodu a ke každému bodu uvedeme otázky, které si autor k jejich naplnění může položit. Zároveň ukážeme některé nepřilíš vhodné způsoby vstupu do tématu.

Kontext problematiky

Do tématu je možné vstoupit uvedením širšího kontextu popisované problematiky. V úvodu není prostor pro širší elaboraci kontextu, autor proto musí vybrat stručné a adekvátní informace, kterými práci otevře. Může si položit následující otázky:

- **Jaký je kontext problematiky?**

Kontext problematiky mají někdy studenti tendenci uvést vágně:

„*Motivace provází lidstvo od jeho počátku.*“

„*Sociální komunikace je základem společnosti.*“

Motivaci a sociální komunikaci bychom mohli nahradit řadou jiných pojmů. Kontext je nespecifický.

Někdy studentské texty začínají pateticky:

„*Děti jsou naše budoucnost.*“

Takové výrazy nejsou pro odborný text vhodné. Odborný text se nesnaží apelovat na emoce, nýbrž racionálně argumentovat.

Vhodně nastínila kontext ročníkové práce autorka, která v něm poukázala na neobvyklou souvislost: *„O problému dětské šikany se hojně publikuje i diskutuje. Co však zůstává skryto, je paralela tohoto patologického chování s celkovým fungováním patriarchální společnosti. Lze nacházet podobnosti mezi dětským šikanováním a dominantním, mocenským jednáním, které se objevuje například v politice, v rodinách s domácím násilím apod.“*

- **Proč má smysl se tématem zabývat?**

Lze například argumentovat potřebností řešení problému či mezerou v dosavadním poznání. I zde bychom měli být konkrétní a vztahovat text k odbornému publiku. Nevhodně formulovanou potřebnost řešení tématu uvádí následující citace:

„V poslední době se ve společnosti zvyšuje užívání drog.“

Kdy se zvyšuje užívání drog? Jakých drog? O jaký zdroj se autor opírá?

K uvedenému příkladu se nabízí jednoduché řešení reformulace, například pokud je práce zaměřena na užívání marihuany středoškoláky: *V Česku má zkušenosti s marihuanou 46% mladistvých ve věku 15 a 16 let (European Drug Report, 2013).*

- **Čím je téma zajímavé a aktuální?**

„Je to pro mě téma velice zajímavé a rozhodla jsem se ho důkladněji prostudovat.“

Čím je téma zajímavé pro odbornou komunitu? V tomto bodu může autor ukázat, že se orientuje v aktuálním dění, když uvede změny legislativy, projekty či veřejné diskuse, které se k jeho tématu vztahují.

Příklad kontextu k práci na téma „nové gramotnosti“ u žáků ZŠ: *„Se zahájením školního roku 2013/2014 nabývá účinnosti Opatření ministra školství, mládeže a tělovýchovy ČR, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (RVP ZV). Do RVP ZV byla nově zařazena finanční gramotnost.“*

Konkretizace tématu

- **Jaké otázky chcete objasnit?**

Již v úvodu je prostor ukázat, jak je téma uchopeno, kterou oblastí se autor zabývá a jak k ní přistupuje. Jednou z možností je konkrétně uvést oblasti, kterých se práce týká. Ve své bakalářské práci to autorka uvádí takto:

„Konkrétně jsem sledovala komunikační aktivitu učitele i žáka, poměr monologu a dialogu v hodině, typy otázek učitele a žáka, délku repliky u žáka i u učitele, různé typy zpětné vazby učitele.“

- **Jakými teoretickými koncepty jste ovlivněni?**

Tuto otázku si položí zejména zkušenější autoři. Ve společenskovědních disciplínách je řada směrů, které nahlíží na jeden jev z různé perspektivy. Například píšeme-li o autoritě učitele, bude náš text zcela odlišný, pokud ho postavíme na autorech radících se ke konstruktivismu a na autorech radících se ke kritické pedagogice.

- **Z jakých zdrojů čerpáte?**

Pokud nemáme zcela zmapovaný teoretický kontext, můžeme téma charakterizovat podle zdrojů, ze kterých vycházíme. Například můžeme téma lokalizovat „geograficky“:
„Má práce vychází především z výzkumných prací a statí českých či slovenských autorů.“

- **Jakou metodu jste zvolili?**

V úvodu empirických textů je třeba pojmenovat výzkumnou metodu nebo metodologický postup, se kterým autor pracuje. Neměli bychom však zapomenout, že i teoretická studie má svoji metodu. Nejčastějšími teoretickými metodami jsou analýza – syntéza, indukce – dedukce, srovnávání, metaanalýza.

Struktura textu

- **Jakou má práce strukturu?**

Úvod je vhodným místem, kde autor ukáže čtenáři logickou linku textu, a již před čtením textu jej tak zorientuje ve svých myšlenkových pochodech. Někteří autoři přibližují obsah práce kapitolu po kapitole, jiní shrnou obsah v kostce:

Název práce: Význam školního psychologa z pohledu žáků

„Teoretická část definuje pojem sociální opora. Dále objasňuje, kdo je příjemce sociální opory a jaké životní problémy se ho mohou týkat, a kdo je poskytovatel sociální opory, přičemž nejdiskutovanějším poskytovatelem je samozřejmě školní psycholog.“

Tuto kapitolu uzavřeme jedním tipem: úvod je vhodné rozpracovat na začátku psaní textu, kdy formulujeme cíle a navrhujeme strukturu práce. Jeho finální verze se však nejlépe dokončuje, jakmile je text hotový. Můžeme zkontrolovat soulad úvodu s textem a doplnit kontext, do kterého jsme při psaní pronikli. Nezapomeňte se tedy na závěr vrátit k úvodu.

(2) Stať a její strukturování

Zatímco úvod a závěr odborného textu mají relativně ustálenou podobu, u statí tomu tak není. Stať musí být v souladu s tématem a cílem, které jsou pro každou práci unikátní. Zde si představíme některé „pomůcky k výstavbě statí“ a pokusíme diskutovat některá úskalí vybraných osnov ročníkové či bakalářské práce. Šanderová (2005) doporučuje tento postup tvorby statí:

- (A) rešerše – přehled o stavu bádání ve zvolené oblasti;
- (B) formulace základních zjištění;
- (C) předběžná osnova (maketa textu);
- (D) koncept pracovní verze textu;
- (E) formální úpravy textu.

Kostru osnovy tvoří klíčové koncepty, které jsou pro naše téma relevantní. Jejich zdrojem je samozřejmě odborná literatura. Bez poctivé rešerše vystavíme osnovu textu jen s obtížemi a zvláště pro začátečníky v psaní odborných textů je rešerše naprostou nezbytností. Koncepty, které v literatuře nalezneme, však musíme do osnovy utřídit. Klíčové koncepty mohou tvořit kapitoly, subkapitoly nebo témata uvnitř kapitol. Zde nabízíme několik způsobů, jak z nich můžeme vytvořit osnovu.

Od obecného ke konkrétnímu

Jednou z možností vystavění osnovy odborného textu je postup dle šíře a obecnosti témat od nejširších k nejužším, od obecných ke konkrétním. Například autorka, která se zabývala rekvalifikacemi z pohledu účastníků rekvalifikačních kurzů, svoji osnovu koncipovala od nejširšího tématu *celoživotního učení, přes nezaměstnanost, politiku zaměstnanosti až po zúžené téma rekvalifikací*. Osnova se samozřejmě nemusí zužovat vždy, v některých případech obsahuje témata, která stojí na stejné úrovni. I zde je však vhodné najít klíč, podle kterého budou témata řazena. Například v bakalářské práci o podvádění žáků na 2. stupni ZŠ jsou dvě témata na stejné úrovni, která jsou dále rozpracována do subkapitol: *1. Podvádění – vymezení, klasifikace, situace... 2. Žák 2. Stupně ZŠ – charakteristika, morální a kognitivní vývoj...* Pokud by byla práce zaměřena na řešení podvádění učitelem, další kapitolou by byl učitel, jeho kázeňské prostředky atd. K jednotlivým kapitolám si klademe otázky a hledáme indikátory, které je naplňují: *Co je a co není podvádění? Jak žáci podvádí? Kdy nejčastěji podvádí? Proč podvádí?* K hlavním kapitolám tak získáme dílčí kapitoly (subkapitoly).

„Pište, pište, pište“ aneb volné psaní

Dalším způsobem, jak dostat myšlenky na papír, je technika volného psaní. Pište na papír vše, co vás k tématu napadá. Netrapte se gramatikou ani stylistikou. Pište vše, aniž byste myšlenky filtrovali a třídili. Nevracejte se zpět, neopravujte. Časový rámec pro volné psaní se doporučuje kolem deseti minut.

Jakmile volné psaní dokončíte, text si po sobě přečtete. Pokuste se identifikovat hlavní témata, která v textu jsou. Neváhejte si je v textu barevně označovat, propojovat je, psát si k textu poznámky. Krátká ukázka volného psaní je v tabulce č. 3.

Příklad č. 3: Volné psaní

Učení je přirozený proces, často však nefunguje sám od sebe. Kolikrát si vzpomínám na svoji školní docházku a na to, jak se mi učit nechtělo. Nebylo ale nazbyt, když jsem nechtěla mít pětky na vysvědčení, musela jsem se do učení se v některých předmětech přinutit. Pak ale přišly zasloužené úspěchy, pochvala a vůbec dobrý pocit z odvedené práce. Zjistila jsem, že dobré výsledky nemusí těšit jen rodiče a učitele, ale mohou těšit i mě.

Pojmy, které v textu označíte, můžete dále uspořádat. Vhodnou možností pro hledání jejich vztahů je myšlenková mapa.

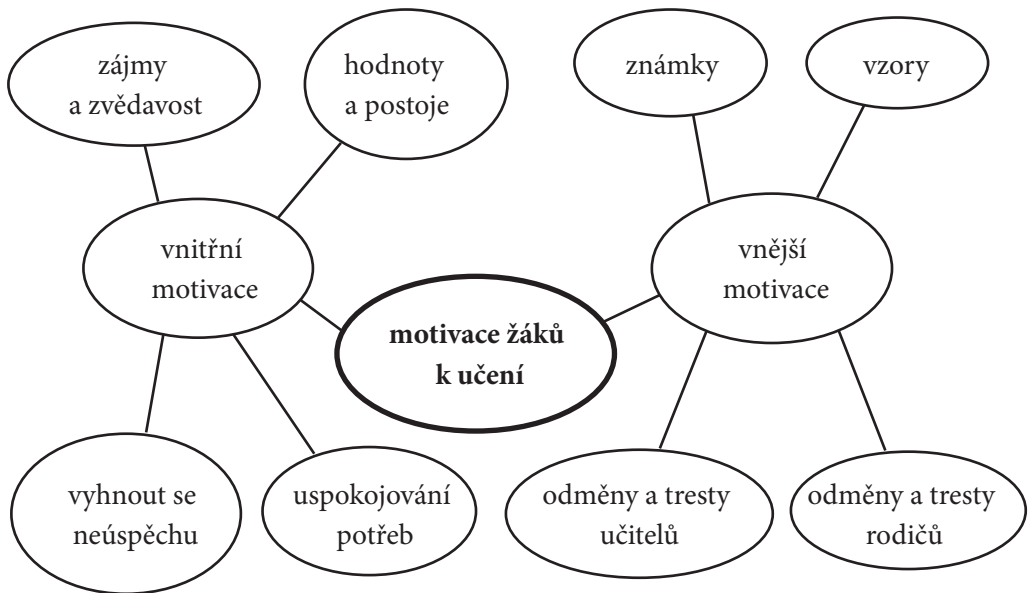
„Kreslete si“ aneb myšlenková mapa

Myšlenková mapa je brainstormingová technika využitelná také v psaní odborných textů. Jejím prostřednictvím identifikujeme dílčí témata a zobrazujeme jejich vzájemné vztahy. Postupovat při tvorbě myšlenkové mapy lze následovně (Chin, 2011):

- Doprostřed čistého papíru si zapište hlavní téma.
- Přemýšlejte o pojmech, které se k tématu vztahují, propojte je.
- I k novým pojmům hledejte související pojmy a propojte je.
- Pokračujte tak dlouho, dokud vás napadají další pojmy.

Myšlenková mapa slouží autorovi odborného textu. Nejdůležitější tedy je, aby byla pro autora funkční. Příklad myšlenkové mapy k tématu ročníkové práce na téma motivace žáků k učení je na obrázku č. 3.

Obrázek č. 3: Příklad myšlenkové mapy

Cvičení: Zkuste nyní transformovat myšlenkovou mapu do osnovy odborného textu. Návrh osnovy dle jedné z ročníkových prací naleznete na konci kapitoly v tabulce č. 8.

Strukturované techniky

Při psaní odborného textu je možné využít i strukturované techniky řešení problému. Tyto techniky jsou specifické a hodí se proto jen pro určitý typ témat. Užitečná je analýza silných (**S**trengths), slabých (**W**eaknesses) stránek a příležitostí (**O**pportunities) a rizik (**T**hreats) určitého jevu, tzv. **SWOT analýza**. SWOT analýzu můžeme využít například k analýze zavedení nové vyučovací metody/pomůcky do vyučovacího procesu. K analýze příčin jevu se hodí například tzv. **technika rybí kost**. Problém, jehož řešení hledáme, je hlavou ryby, děje a jejich vlivy jsou postupně řazeny jako rybí kosti (Svozilová, 2011). Problémem, jehož příčiny takto můžeme hledat, je například nekázeň žáků. Dále lze ve strukturování osnovy textu využít různé vývojové diagramy, grafy atd.

Některá rizika v tvorbě osnov odborných textů

Na tomto místě zmíníme některá rizika v tvorbě osnovy odborného textu. Funkčnost a logiku osnovy svého textu si můžete otestovat s pomocí níže uvedených otázek:

- **Soulad osnovy s tématem a cílem práce**

Je osnova vztažená k tématu a cíli práce? Kopíruje zvolené téma? Neodchyluje se od cíle práce? Pokud je téma práce široké, osnova ho stěží pokryje. Stejně tak pokud zařadíme příliš široké téma kapitoly, v textu jej uchopíme obtížně. Téma, cíl a osnova by však měly být v souladu. Osnova se může od tématu a cíle odchýlit jak je uvedeno v tabulce č. 4:

Příklad č. 4: Nesoulad osnovy s tématem a cílem práce

Téma práce: Domácí vzdělávání v ČR

3. Individuální vzdělávání

3.1 Individuální vzdělávání v dějinách pedagogiky

3.1.1 Kultura starožidovská

3.1.2 Kultura řecko-římská

3.1.3 Období středověku

3.1.4 Období renesance

3.1.5 Období 17. a 18. století

3.1.6 Období 19. a 20. století

Autorka se věnuje domácímu vzdělávání, do osnovy své bakalářské práce však začlenila kapitolu o individuálním vzdělávání v historickém přehledu. Pokud by chtěla uvedená historická období analyzovat hloubkově, pravděpodobně by jí k tomu nestačil ani rozsah disertační práce. Takto široká osnova pak může vést k textu, který je zkratkovitý a povrchní. V osnově jsou také zaměněny klíčové koncepty *domácí vzdělávání* a *individuální vzdělávání*.

- **Vyváženost osnovy**

Je osnova vyvážená? Je tématům na stejné úrovni věnován stejný prostor?

O vyváženosti osnovy můžeme uvažovat z hlediska rozsahu a obsahu. Příkladem nevyváženosti z hlediska rozsahu může být práce o motivaci, kde vnitřní motivaci věnujeme pět stran textu a vnější motivaci deset. Pokud není záměrem autora zúžit téma na vnější motivaci, měly by být obě části přibližně stejně rozsáhlé. Příkladem nevyváženosti z hlediska obsahu je osnova zahrnující pouze pozitivní aspekty domácího vzdělávání, nikoliv aspekty negativní.

- **Logická provázanost osnovy**

Má osnova logickou linku? Lze osnovu souvisle převyprávět? Směřuje „od někud někam“? Umíte vysvětlit význam všech zařazených kapitol? Logickou linku osnovy narušuje, pokud se některá témata opakují, překrývají či nejsou strukturována do kapitol a podkapitol. Příklad je v tabulce č. 5.

Příklad č. 5: Problémová logická linka osnovy

Název: Způsoby komunikace a formy práce muzejního pedagoga a jejich pozitivní vliv na zvyšování komunikačních, kulturních a sociálních kompetencí dětí a mládeže

1. Muzejní komunikace

2. Typy programů v muzeích

2.1 Animace

2.2 Metodická struktura animací

2.3 Animace s různými sociálními a věkovými skupinami

2.4 Školní skupiny

2.5 Rodiny s dětmi

V uvedené osnově je řada problémových bodů. Z hlediska logické linky nejsou kapitoly vhodně zvoleny ani vhodně strukturovány. Kapitoly neodpovídají tématu práce – neobsahují klíčové koncepty muzejní pedagogika/muzejní pedagog, formy práce, komunikační, kulturní a sociální kompetence. Samotné téma je nastaveno nevhodně. Není jasné, jaký je vztah mezi způsoby komunikace a formami práce muzejního pedagoga. Práce se jednostranně orientuje pouze na pozitivní vlivy. V osnově jsou pak tyto nedostatky: v typech programů v muzeích je uvedena pouze animace. Metodická struktura animací není zařazena jako součást kapitoly o animaci. Školní skupiny a rodiny s dětmi nepatří do typu programů v muzeích, jsou to cílové skupiny. V osnově není zahrnuta mládež a celé téma kompetencí. V uvedeném příkladu není logicky provázáno téma s osnovou práce ani jednotlivé kapitoly osnovy samotné.

- **Terminologická korektnost**

Je osnova terminologicky korektní? Je terminologie jednotná? Jsou termíny v textu definovány? Pokud má některý odborný pojem synonymum, je třeba vybrat si pouze jeden z nich a v textu držet terminologickou jednotnost. Příklad terminologické nejednotnosti ze studentského textu:

Charakteristika adopce, Formy osvojení

Užívání synonym je pro čtenáře matoucí, narušuje také osnovu textu. Jiným příkladem nesprávného zaměňování klíčových konceptů v osnově a v textu je zaměňování pojmů, které nejsou synonymní, např. *reformní školy* a *alternativní školy*. Tyto pojmy mají odlišné významy. Autor prokazuje odbornou znalost, když s pojmy pracuje adekvátně.

Odborný text nemusí být nutně výrazově bohatý. Musí být však přesný. K tomu napomáhá definování pojmů a jejich nezaměňování, byť mohou mít stejný význam. Klíčové koncepty je třeba v textu definovat. V odborných zdrojích se často setkáme s nejednotností definic našich klíčových konceptů. Využíváme proto širší zdrojovou základnu, definice porovnáme, ukazujeme jejich podoby a poté uchopení klíčového konceptu v našem textu.

- **Osnova sama o sobě nestačí**

Může se zdát, že s dobrou osnovou máme vyhráno. Záleží však, jak bude osnova naplněna. Častou chybou je, že studenti nevytvoří z osnovy plynulý text. Příklad je v tabulce č. 6.

Příklad č. 6: Neprovaný text

Funkce komunikace

- informativní* - předání informací, dat
- instruktivní* - vysvětlení významu, popisu, návodu
- přesvědčovací* - přesvědčení jiného člověka a získání na svou stranu, zmanipulování, ovlivnění
- posilující (motivující)* - posilování pocitu, sebevědomí
- zábavná* - pobavení a rozveselení druhého, rozveselení sebe, rozptýlení
- vzdělávací a výchovná* - prostřednictvím institucí
- socializační a společensky integrující* - vytváření vztahů mezi lidmi
- poznávací* - pohled komunikanta, umožňující sdělovat vzpomínky, zážitky, plány
- svěřovací* - zbavování se vnitřního napětí, překonání těžkostí, sdělování důvěrných informací a očekávání podpory
- úniková* - otrava

Základní dělení lidské komunikace

Když s někým komunikujeme, používáme dva základní komunikační systémy: verbální a neverbální. Verbální systém se používá za pomoci mluveného slova,

který vydáváme slovními signály a přijímáme je sluchovým smyslem. Neverbální systém komunikace je souhrn veškerých dalších prostředků, jimiž předáváme jiné osobě nějaké informace nebo jim tak vyjadřujeme nějaký význam. Může to být např. mimika, gestikulace, apod.

Verbální komunikace

Jak jsem již dříve nastínil, v komunikaci verbální (slovní) se dorozumívá jedna, dvě a více osob za pomoci slov. Vybíral (2000) popisuje ve své knize slovní komunikaci jako selekci, slučování a tvorbu jazykových znaků, tzn. psaní projevu, rozmyšlení si řeči, strategie řeči, artikulace apod. Dále jí rozumí jako proces sdělování si navzájem různých věcí, zážitků, vnímání různých sdělení od druhých a porozumění jim (Vybíral, 2000).

Neverbální komunikace

Neverbální komunikace je opak komunikace verbální, tedy beze slov – zahrnuje širokou oblast toho, co signalizujeme. Neverbálně komunikujeme pohyby a gesty svého těla, kterými něco signalizujeme a zároveň i svým vzhledem, výrazy obličeje, pohledy a pohyby očních panenek, způsobem oblečení, dotyky apod. Někdy se tato komunikace dělí ještě podrobněji do různých kategorií nebo se analyzuje na samostatné jednotlivé druhy (mimické pohyby tváří, čelisti, očí apod.). Neverbální projevy komunikace bývají často nevědomé, protože je na rozdíl od komunikace verbální příliš nekontrolujeme.

Vybíral (2000) říká, že jakýkoliv neverbální chod něco značí.

V našem případě je velice důležitá i prostorová komunikace, kdy ke klientovi přistoupíme a při rozhovoru mu například položíme ruku na rameno, díváme se mu do očí, nebo když s klienty komunikujeme v aule na nějaké besedě. Rozlišujeme čtyři takové komunikační zóny, které definují, jaký vztah máme mezi lidmi.

Prostorové komunikační zóny

Intimní zóna

Vzdálenost 0-45 cm, v tomto případě nemůžeme přítomnost druhého přehlédnout. Cítíme ho, slyšíme dýchat a nejvíce je tato zóna využívána při milování, šeptání a je považována na veřejnosti za nevhodnou.

Osobní zóna

Vzdálenost od 45-120 cm, jedná se o komunikaci, kdy se zdravíme podáním ruky,

poklepeme si na rameno, patří sem i prostor mezi lidmi v MHD, kde by měli jednotlivé osoby dávat pozor, aby si navzájem nenarušovali intimní zónu.

Společenská zóna

Vzdálenost od 1,2–3,7 m a v této zóně už přestáváme vidět určité detaily, na které se zaměřujeme v zóně osobní. Tato zóna se běžně používá v obchodní komunikaci nebo ji používají vysoce postavení úředníci, kteří mají i své stoly postaveny tak, aby vzdálenost mezi jimi a klienty přesně odpovídala společenské zóně.

Veřejná zóna

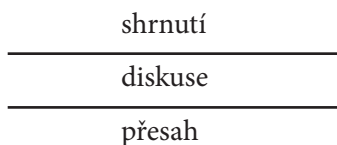
Vzdálenost od 3,7 m a více, je základem naší ochrany. Můžeme v případě nebezpečí včas zareagovat, ale je potřeba dbát na to, abychom si ji udrželi.

Na první pohled je patrné, že text není plynulý. Představuje spíše výpisky či výtah, tedy formát, který je od odborného textu odlišný. Kromě neprovázanosti textu je vidět řada dalších chyb: zcela zásadní chybou je, že v textu chybí citace (citovat či parafrázovat musíme každý převzatý text), zdrojová základna je chudá (kapitola by neměla vycházet jen z jednoho zdroje), chybí uvedení a závěr kapitoly. Kapitola je možné uvést přiblížením jejího obsahu nebo přímo vstupem do tématu. Závěr kapitoly shrnuje její obsah a provazuje ho s tématem následující kapitoly. Mezi kapitolami v ukázce chybí tzv. můstky, které ukazují, jak na sebe kapitoly navazují a činí tak text plynulým. Není vhodné, aby kapitola začínala a končila citací. Ztrácí se tak vlastní vklad autora. Kapitoly v ukázce nejsou naplněny, kapitoly o několika bodech netvoří odborný text.

(3) Závěr

Závěr je pomyslnou třešničkou na dortu při psaní odborného textu. Můžeme v něm shrnout hlavní závěry, idee a naznačit možné přesahy zjištění v textu. Strukturu závěru si můžeme představit jako postupně se rozšiřující pyramidu (viz obrázek č. 4).

Obrázek č. 4: **Struktura závěru**

Popíšeme, jak lze naplnit jednotlivé části uvedené struktury a stejně jako v případě úvodu nabídneme několik otázek, které si zde autor může klást.

Shrnutí

V závěru by nemělo chybět základní shrnutí práce. Můžeme si při jeho psaní položit tři níže uvedené otázky:

Co nového práce přinesla?

Shrnutí v závěru by se nemělo překrývat s průběžnými shrnutími v textu. V závěru je prostor jen na to nejdůležitější a nejzajímavější z celého textu.

Jak jste naplnili svůj cíl?

Někteří studenti mají tendenci konstatovat, že „*cíl práce byl naplněn*“. Vhodnější je být konkrétní a napsat jak byl cíl naplněn. Pokud se cíl nepodařilo naplnit zcela, je běžné a korektní uvést i tuto skutečnost.

Odpovídáte na otázku položenou v úvodu?

Pokud byla v práci položena otázka, musí na ni zaznít v textu odpověď. U menších prací může zaznít tato odpověď v závěru.

Diskuse

V diskusi autor interpretuje dosažené výsledky a připisují jim význam pro zkoumaný problém. Autor zde srovnává dosažené výsledky s dosavadními teoriemi, konstatuje výjimky a možné kontroverze, uvažuje nad zobecněním výsledků (Široký, 2011). Větší texty mají diskusi v samostatné kapitole, v ročníkové práci však může být diskuse součástí závěru. Chcete-li psát diskusi, můžete si položit následující otázku:

Vztahují se Vaše výstupy k některé teorii?

Ukázka diskuse z bakalářské práce: „*Druhá výzkumná otázka se ptala, s jakou problematikou se žáci nejčastěji obrací na školního psychologa vzhledem k ostatním poskytovatelům sociální opory. Podle očekávání (Gecková, Pudelský, 2000; Křivohlavý, 2002), ve všech problémových oblastech se žáci nejdříve obrací na rodiče a kamarády. Školní psycholog, učitel a jiný blízký dospělý jsou pak přibližně stejně možnými (a stejně důležitými) variantami, na koho by se žáci v případě potřeby obrátili po rodině či kamarádech.*“

Kromě shod našich zjištění s poznatky v odborné literatuře můžeme v diskusi komentovat i rozdíly a interpretovat jejich příčiny.

Přesah

Poslední část závěru může překračovat zpracované téma, autor zde může například navrhnout, čím se mohou další badatelé zabývat. Otázka k této části tedy zní:

Jakými otázkami v souvislosti s tématem navrhujete dále se zabývat?

Ukázka z bakalářské práce: *„Vzhledem k tomu, že tato práce přináší výsledky z perspektivy pracovníků organizací, nabízí se zde poměrně široký prostor pro další výzkum. Ten může být orientován na dobrovolnickou roli například z perspektivy uživatelů sociálních služeb či samotných dobrovolníků.“*

KDYŽ UŽ JE NAPSÁNO ANEB SLOVO ZÁVĚREM

Hotový text je vhodné nechat „odležet“ a po určité době se k němu opět vrátit. Získáme tak odstup a můžeme nahlédnout na nejasnosti, které se nám zdály v době, kdy jsme byli do textu ponořeni, jako samozřejmé. Cenný je pro autora také kritický čtenář. Tím nemusí být až oponent práce. Kromě konzultanta můžeme dát text ke čtení spolužákům či přátelům. Ti pomohou zejména s gramatickou u a stylistickou korekturou. Odborným garantem textu je právě konzultant.

Na hotovém textu také probíhají formální úpravy. Šanderová (2005) uvádí, že málokdo je schopen soustředit se zároveň na obsah i na formu. Je-li text ve finální verzi, zkontrolujeme formátování, číslování kapitol a subkapitol, tabulek atd. Pozornost věnujeme i úpravě odkazu na využitě zdroje.

Ukázky řešení cvičení z této kapitoly

Tabulka č. 7: Možné řešení reformulace cíle práce

- **Kognitivní cíl:** Analyzovat vybrané prvky waldorfské pedagogiky a hledat možnost jejich uplatnění v běžné mateřské škole
- **Symbolický cíl:** Přispět k diskusi o možnostech využití alternativních vyučovacích metod v běžné mateřské škole
- **Aplikační cíl:** Přinést učitelům běžných škol inspiraci z waldorfské pedagogiky

Tabulka č. 8: Možné řešení osnovy odborného textu dle ročníkové práce autorky

1. Motivace žáků k učení
 - 1.1 Vnitřní motivace k učení
 - 1.1.1 Potřeby a jejich uspokojování
 - 1.1.1.1 Sociální potřeby
 - 1.1.1.2 Kognitivní potřeby
 - 1.1.1.3 Výkonové potřeby
 - 1.1.2 Zájmy a postoje žáků
 - 2.1 Vnější motivace k učení
 - 2.1.1 Školní známky
 - 2.1.2 Odměny a tresty
 - 2.1.2.1 Odměny a tresty učitelů
 - 2.1.2.2 Odměny a tresty rodičů

OTÁZKY A ÚKOLY KE KAPITOLE

1. Vysvětlete rozdíl mezi poznávacím, symbolickým a aplikačním cílem práce.
2. Co je rešerše a jaké má místo ve tvorbě osnovy odborného textu?
3. Jaký je rozdíl mezi diskusí a závěrem?
4. Přečtěte si libovolný text v časopisu *Studia Paedagogica* bez úvodu a závěru. Formulujte úvod a závěr k tomuto textu.

LITERATURA

Chin, P. (2011) *Academic writing skills: student's book 1*. Singapore: Cambridge University Press.

Šanderová, J. (2005). *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách: několik zásad pro začátečníky*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Široký, J. (2011). *Tvoříme a publikujeme odborné texty*. Brno: Computer Press.

Standard pro písemné práce k bakalářské zkoušce na Ústavu pedagogických věd FF MU (2010/2011).

Dostupné z <http://www.phil.muni.cz/wupv/home/studium/pisemne-prace/pp/>

Svozilová, A. (2011). *Projektový management*. Praha: Grada.